

ANDERS BLOMQVIST

A magyar elit stratégiái és diskurzusai a két világháború közötti Romániában

Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái (1931–1940).*

Pro-Print, Csíkszereda, 2007. *

Horváth Sz. Ferenc doktori disszertációjában – melyet a Heidelbergi Egyetemen védett meg – a két világháború közötti romániai magyar elit diskurzusait, irányzatait és stratégiáit vizsgálja. Elsősorban azt kutatja, hogy az 1930-as években a magyar elit milyen stratégiákkal válaszolt a román nemzetépítő törekvésekre, valamint a – főként a nemzetszocialista Németországból érkező – jobboldali elképzelésekre és hatásokra. A szerző azért választotta kutatása tárgyául a magyar elitet,

* A magyar kiadás eredeti német változata: Franz Sz. Horváth: Zwischen Ablehnung und Anpassung: Politische Strategien der ungarischen Minderheitselite in Rumänien 1931–1940. München: Ungarisches Institut, (Studia Hungarica: Schriften des Ungarischen Instituts München, 50), 2007.

mivel az Románia legnagyobb kisebbségi elitjét alkotta, és a revizionista anyaországgal fenntartott kapcsolatai miatt komoly fenyegetést jelentett az ország stabilitására. A nyilvánvalóan revizionista elképzeléseken kívül a szerző bemutatja a magyar kisebbségen belül létező különböző – a radikális baloldaltól egészen a szélsőjobboldalig terjedő – irányzatok szemléletét, és a talán kevésbé ismert antiszemita elképzeléseket is elemzi. Az ideológiai sokféleség komoly kihívás elé állította a magyar kisebbségi pártot a tekintetben, hogy miként őrizze meg egységét és a választásokon miként mobilizálja a kisebbségi magyarok szavazatait.

Horváth Sz. Ferenc a könyv bevezetőjében áttekinti a magyar elit politikai stratégiáit az 1920-as években, valamint felvázolja elméleti és módszertani megközelítésének alapjait. A kutatási keretet röviden úgy jellemezhetjük, hogy a szerző a többségi társadalom nemzetépítési folyamatát és az erre adott különböző kisebbségi reakciókat és álláspontokat vizsgálja.¹ Utóbbiakat az Ernest Gellner tipológiájából átvett ideáltípusok segítségével szemlélteti: migráció, asszimiláció és irredentizmus. Az utolsó két típust kibővíti az A. D. Smith-től kölcsönzött négy újabb típusal: elkülönülés, kommunializmus, kulturális autonómia és szeparatizmus.²

Ez a fogalmi keret – annak ellenére, hogy eléggé hagyományos megközelítést tükröz – nagyon jól illeszkedik a szerző kutatási eredményeihez. Maga a tanulmány szintén hagyományosnak mondható abban az értelemben, hogy egy etnikai csoportra és annak elitjére összpontosít. Ettől függetlenül a könyv fontos hiánypótló munka a magyar kisebbségi elit kutatásában, a szerző által felhasznált fogalmi modell pedig lehetőséget nyújt arra, hogy a magyarok könnyen összehasonlíthatóvá váljanak más kisebbségekkel is.³ A tanulmány szilárd és jól dokumentált empirikus munkán alapul, a szerző széleskörű forráskutatást folytatott,

¹ A nacionalista politikákról lásd: Rogers Brubaker et al: *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*, Princeton, New Jersey, 2006.

² Ernest Gellner: *Nationalism und Moderne*, Hamburg, 1995; Anthony D Smith: *The Ethnical Revival*, Cambridge, 1981. Ezzel kapcsolatban lásd még Albert Hirschmann: *Exit, voice, and loyalty: responses to decline in firms, organizations, and states*, Cambridge, Mass., 1970.

³ A témakörben megjelent korábbi tanulmányok: Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története*, Budapest, 1941; Zsolt K. Lengyel: *Auf der Suche nach dem Kompromiss. Ursprünge und Gestalten des frühen Transsilvanismus, 1918–1928*. München, 1993; Bárdi Nándor: A romániai magyarság kisebbségpolitikai stratégiái a két világháború között, *Regio*, No. 2, 1997, pp. 32–67.

különböző anyagokban, újságokban és magángyűjteményekben található adatokat használt fel.⁴

Az első fejezet az 1930-as évek elejét vizsgálja, amikor a politikai elképzelések sora a bukaresti központtal tárgyalni hajlandó fiatal baloldali liberálisok felfogásától egészen az antiszemita nézeteket is valló, a román állammal való együttműködéstől teljes mértékben elzárkózó keresztény körök szemléletéig terjedt. A magyar párt kettős szerepet játszott: egyrészt a román államtól elszenvedett sérelmeivel Bukaresthez fordult, másrészt pedig a jövőre vonatkozó autonómia-terveket dolgozott ki Budapesttel.

A második fejezetben a szerző bemutatja, hogy a Nemzeti Liberális Párt (1934–37) kormányzása idején a magyarok egységesebbek lettek annak köszönhetően, hogy a román államosítás folyamata egyre intenzívebbé vált. A magyar párt az önállóság és az elutasítás politikáját támogatta, miközben a revízióban reménykedett. Ez az elutasítás öltött testet 1937-ben a "Nem lehet" vitában is, amelyet Makkai Sándor cikke ösztönzött, mely szerint a kisebbségi lét emberhez méltatlan állapot.⁵ Az elutasítás azt is jelezte, hogy a kisebbség egyes csoportjai nem tudták elképzelni saját jövőjüket Romániában, ehelyett makacsul reménykedtek a határváltoztatásban. A magyar elit körében eközben egyre nagyobb teret nyertek a nemzetiszocialista propagandára fogékony, populizmuson és faji antiszemitizmussal áthatott, keresztény kizárólagosságon alapuló jobboldali elképzelések. A revizionizmus reményében mindezek Németország külpolitikájának támogatásával is párosultak.

Az utolsó fejezetben a szerző azt elemzi, hogy a királyi diktatúra (1938–40) időszaka alatt a magyar kisebbség hogyan hozta létre saját nemzeti közösségét. Vezetői szoros kapcsolatban álltak Budapesttel. Ebben az utolsó időszakban romlott meg a magyarok és zsidók közötti viszony, mivel a kisebbségi elit átvette a magyarországi antiszemita elképzeléseket, amelyek 1939-ben már két zsidótörvényben is megnyilvánultak. A romániai és a magyarországi magyar elit egyaránt támogatta Németország külpolitikáját, amely hozzáállás 1940-ben meghozta gyümölcsét, és Erdély

⁴ Egyetlen megjegyzésem ezen a ponton, hogy az etnikumra vonatkozó demográfiai adatokat a szerző számos másodlagos forrásból közli, ahelyett, hogy közvetlenül az elsődleges forrásra hivatkozna. Lásd például a 65. oldalon közölt 1930-as romániai népszámlálási adatokat.

⁵ Cseke Péter (szerk.): *Nem lehet. A kisebbségi sors vitája*, Budapest, 1989.

felét visszacsatolták Magyarországhoz. Az ezt megelőző hosszú várakozásra utal Mikó Imre könyvének címe is: *Huszonkét év*.⁶

Véleményem szerint a disszertáció jól megírt és eredeti empirikus megállapításokon alapul. A szerző szemléletesen mutatja be, hogy mennyire eltértek egymástól a kisebbségi magyar politikai álláspontok, valamint, hogy azokra hogyan hatottak a román, magyar és nemzetközi politikai áramlatok, különösképpen a Németországból érkezők.

A kötet általános bemutatása után a következőkben kritikusan viszonyulok a szöveghez, mivel a tematikához köthető máfajta szempontokra is fel szeretném hívni a figyelmet. Ezzel nem magát a tanulmányt akarom közvetlenül kritizálni, inkább alternatív megközelítési módokat vázolok fel.

Habár a cím azt jelzi, hogy a könyv a stratégiákról szól, a tanulmány elemző része – amely nagyrészt újságcikkek feldolgozásán alapul – inkább a lehetséges stratégiák kialakításával kapcsolatos diskurzusokra és vitákra reflektál, és kevésbé átfogóan elemzi azokat a stratégiákat, amelyek az adott időszakban valóban lehetségesek lehettek volna. Úgy gondolom, hogy sem e kollektív stratégiák társadalmi-gazdasági szempontjai, sem pedig a vezetők személyes indítékai nincsenek kimerítően tárgyalva az elemzés során. Sok magyar kisebbségi vezetőnek volt személyes érdekeltsége az egyes gazdasági területeken, például számosan közülük elvesztették földjeiket az 1921-es földreform következtében. Ez a magyar párt tiltakozásaiban úgy jelent meg, mint a teljes magyar kisebbség sérelme, miközben földnélküli magyarok is kaptak földet a reform során. Az elit gazdasági érdekei szintén jól megfigyelhetők a Magyarországról érkező támogatási programok esetében is. E programok például meghatározott magyar etnikai társaságoknak nyújtottak pénzügyi támogatást, tehát az nem mindig lett egyenlően szétosztva a magyar kisebbségen belül.⁷

Az elit szoros szálakkal kötődött Magyarországhoz, ahonnan a kisebbség alapvető gazdasági támogatást kapott. Panaszaikat elküldték a Népszövetségnek is. A magyar elitet a politikai és gazdasági céljai mindig arra ösztönözték, hogy helyzetét a lehető legsötétebb színben fesse le, így remélve segítséget és támogatást. Romániában az elitek által irányított etnikai elkülönülés ahhoz a kettősséghez vezetett, hogy a magyar

⁶ Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története*, Budapest, 1941.

⁷ Lásd például a Keleti Akción belüli Hitel Akciót. MOL P 1077.

kisebbség kirekesztette önmagát, miközben ki is rekesztődött a román társadalomból, és a magyar politikai és kulturális nemzethez való tartozást választotta. Ebben a folyamatban a gazdasági tényezők is szerepet játszottak, mivel Magyarország biztosíthatta és állíthatta vissza a kisebbségi elit korábbi gazdasági és politikai pozícióit. Ahhoz azonban, hogy e folyamat során létrejövő politikai álláspontokat pontosan megérthessük, a magyarországi revizionizmus változatait is elemeznünk kell.⁸

A kapcsolatkutatások és az összehasonlító megközelítések hasznosak lehetnek a komplex, nemzetileg és etnikailag érzékeny témákat érintő történelmi folyamatok megértésében.⁹ A problémát ugyanis abban látom, hogy ha csupán egyetlen etnikai csoportra összpontosítunk, akkor szűklátókörű és etnocentrikus következtetésekre juthatunk. Úgy gondolom azonban, hogy a szerző által alkalmazott fogalmi modell ebben az esetben lehetővé teszi azt, hogy a tanulmány eredményei könnyen felhasználhatóak legyenek egy összehasonlító elemzés során is.

A kutatás megállapításait érdekes lenne összevetni a dualista korszak alatti román kisebbség helyzetével, mivel hasonló dolgokat figyelhetünk meg például az aktív és passzív politika közötti elmozdulás, a kisebbségi jogok és törvények végrehajtásáért folytatott küzdelem, a kisebbségi párton belüli társadalmi és gazdasági feszültségek, az anyaállammal kialakított kulturális és politikai kapcsolat fejlődése, a nemzetközi tiltakozások és propaganda, valamint számos egyéb kérdés tekintetében. Egy ilyen típusú összehasonlítás bemutathatná a nacionalista politikák folytonosságát és kihatásait, ezáltal fontos segítséget nyújthatna az 1930-as évek fejleményeinek megértésében is.¹⁰

⁸ Eric Beckett Weaver: *Revision and its Modes: Hungary's attempts to overturn the Treaty of Trianon 1931–8*. D.Phil. thesis, University of Oxford, 2008; Miklós Zeidler: *Ideas on territorial revision in Hungary 1920–1945*. Boulder, Colorado, 2007.

⁹ Constantin Iordachi: 'Entangled Histories': Re-thinking the History of Central and Southeastern Europe from a Relational Perspective, *Regio*, 2004, pp. 113–147; Michael Werner and Bénédicte Zimmermann: Beyond Comparison: Histoire Croisée and the Challenge of Reflexivity, *History and Theory*, 45, February 2006, pp. 30–50.

¹⁰ Sándor Bíró: *The Nationalities Problem in Transylvania*, Boulder, Colorado, 1992. Bíró tanulmánya mindkét időszakot tárgyalja, de kevésbé kritikus a magyar kormányzattal szemben, mint például Jászi. Oscar Jászi: *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*, Chicago, 1929.

Egy más típusú összehasonlító tanulmány témája lehetne a különböző etnikai csoportok közötti kapcsolat vizsgálata.¹¹ Bár ez a tanulmány a zsidókat és a magyarokat egyaránt elemzi, a magyaroknak a zsidókról kialakított álláspontjaira fókuszál, és nem tér ki arra, hogy a zsidók hogyan viszonyultak a magyarokhoz. Érdekes szempontokat tükröznek a magyar elit köreiből is felbukkanó antiszemitizmusról tett megállapítások. Azonban ha meg akarjuk érteni ezt a jelenséget, akkor a kérdést a zsidók szempontjából is vizsgálnunk kell, azt kutatva, hogy milyen stratégiák és lehetőségek között választhattak az adott időszakban: migráció, cionizmus, közösségiség, elszigetelődés, alkalmazkodás. A későbbben bekövetkező holokauszt meghatározza a kutatók álláspontját, hajlamosak vagyunk a korábbi időszakra is visszavetíteni az általa meghatározott nézőpontot és az 1930-as években is passzív és áldozati szerepben láttatni a zsidókat.

A sajátos etnikai kapcsolatok vizsgálatánál fontos szempont egy lokális nézőpont bemutatása is.¹² Szatmárnémetiben végzett kutatásaim során nem találok semmilyen nyílt antiszemitizmussal a magyar kisebbség körében az 1930-as években. A magyar-zsidó kapcsolatok csak 1940 után romlottak meg, de a zsidó elit egy része még ezután is bizonyos védelemben részesült. Úgy gondolom, hogy a helyi kutatások a megfelelőek az etnikai kapcsolatok tanulmányozására, mivel a magyar, zsidó, román nemzetiségekről szóló szakirodalom többsége a különböző csoportok/kategóriák közül csupán egyet dolgoz fel. Amennyiben az összehasonlító és relációs megközelítéseket alkalmazzuk, ismereteink tovább gyarapodnak majd.

A szerző minden fejezetet egy rövid bevezetéssel indít, amelyben felvázolja az általános helyzetet. Ezekből a bevezetésekből hiányzik a társadalmi-gazdasági folyamatoknak, és különösen a nagy gazdasági világválság hatásainak kihangsúlyozása. A szerző a jobboldali elképzeléseket a német politika befolyásának tulajdonítja, miközben azok talán inkább a világot megrázó társadalmi-gazdasági események következményeinek tekinthetők. A zsidótörvények és intézkedések szintén a zsidók gazdasági és társadalmi aktivitását akarták korlátozni. Ezért gondolom azt, hogy

¹¹ Hildrun Glass, *Zerbrochene Nachbarschaft. Das deutsch-jüdische Verhältnis in Rumänien, 1918–1938*, München, 1996.

¹² Rogers Brubaker et al: *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*, Princeton, New Jersey, 2006; Mariana Hausleitner: *Die Rumänisierung der Bukowina*, München, 2001.

a társadalmi és gazdasági tényezők fontos szerepet játszottak az antiszemitizmus megerősödésében.

Összefoglalásként elmondható, hogy a disszertáció értékes hozzájárulás a két világháború közötti Romániában élő magyar elit stratégiáinak és diskurzusainak megértéséhez, és kétségtávolan hiánypótló mű. A fogalmi keret jól illeszkedik a kutatási eredményekhez, melyek a későbbiekben könnyen alkalmazhatóak lehetnek a más elitekkel való összehasonlítás során is. A további kutatásoknak a társadalmi-gazdasági tényezők vizsgálatára kellene összpontosítania, melyeket egyrészt a társadalom minden szintjén, másrészt pedig a kisebbségi elit köreiben is kutatni kellene. A teljes csoport és az alkotó tagok egyéni érdekeinek párhuzamos vizsgálata segíthet megérteni a magyar elit stratégiáit a román állammal való kapcsolatában, mely a teljes elutasítás és az alkalmazkodás között ingadozott.

Fordította: *Szeljak György*